

Міністерство освіти і науки України
Берегівський професійний ліцей сфери послуг

**Методична розробка уроку
української мови на тему
«Лексикографія. Основні типи словників. Довідкові
медіаресурси.»**

**Підготувала викладач
української мови
Перинець Т. В.**

Берегово-2020

Зміст

СТРУКТУРА УРОКУ	5
I. Лексикографія як наука мовознавства.....	7
II. Типи словників	9
Лабораторія юного мовознавця	11
Робота з текстом.....	11
V. Підсумок уроку.....	12
VI. Домашнє завдання	12
Рекомендації	13
Лексикографічний корпус української мови.....	13
Список використаних джерел:	18

Тема програми: Лексикографія

Тему уроку: Лексикографія. Основні типи словників. Довідкові медіаресурси.

Дата:

Група: 12, 13

Мета: формування мовленнєвої культури, раціональної мовленнєвої поведінки, розвиток логічного і критичного мислення, творчої уяви; формування мовного смаку, мовного чуття і мовної стійкості; сприяння усвідомленню краси й естетики української мови

Тип уроку: актуалізація опорних знань

Обладнання: підручники, розглядковий матеріал, словники, електронні ресурси, довідник

У результаті проходження даної теми учні повинні:

- розуміти суть понять «словник», «довідник», «довідкова література»;
- називати основні типи словників;
- володіти ефективними прийомами пошуку необхідної інформації в різних лексикографічних джерелах,
- уміти зіставляти й аналізувати її; користуватися, за потреби, лексикологічними джерелами,
- уміти виділяти необхідну інформацію з лексичних словників різного типу (тлумачного, словника синонімів, антонімів, іншомовних слів, фразеологічного та інш.) і довідників, зокрема мультимедійних;
- усвідомлювати важливість умінь систематизувати, зіставляти, аналізувати, узагальнювати й використовувати інформацію, яка міститься в лексикографічних джерелах, довідниках, ресурсах мережі Інтернет;

- зберігати необхідні лексикографічні видання, цінну інформацію на персональному комп'ютері, у домашній бібліотеці;
- прагнути застосовувати свої знання, вміння на практиці;
- демонструвати інтерес до нових слів й активність у збагаченні власного словникового запасу професійними термінами.
- відповідально ставитися до кожного вжитого слова;
- демонструвати любов і повагу до рідного слова, гордість за багатство і красу української мови.

Урок розроблено для учнів I курсу, які навчаються за професією «Кухар, Пекар, кондитер» та мають середній рівень навченості.

СТРУКТУРА УРОКУ

№п/п	Етапи уроку	Час
1.	Організаційний момент	2 хв.
2.	Мотивація навчальної діяльності учнів	3хв.
3.	Повідомлення теми та мети уроку	2хв.
4.	Актуалізація опорних знань	4хв.
5.	Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу	10хв.
6.	Закріплення набутих знань, умінь і навичок	18хв.
7.	Підведення підсумків уроку. Оцінювання учнів	2хв.
8.	Підготовка до виконання домашнього завдання	2хв.
9.	Рефлексія	2 хв.

Всього: 45 хв.

Перебіг уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

- Що таке електронний словник?
- Які словники вам відомі?
- Що таке словникова стаття?
- Який вигляд має словникова стаття?

II. Повідомлення теми, мети, завдань уроку

III. Засвоєння нового матеріалу

Привіт, проблемо!

З'ясуйте значення слів, поясніть тлумачення слова, а також спробуйте використати його у контексті

1. Долина- 1.Рівна плоска місцевість, розташована між горбами чи горами.

Сонце гріє, вітер віє з поля на долину (Тарас Шевченко, I, 1951, 11);

2.Вниз (діалект)

Хома дивиться мовчки, потому цідить до нього [Андрія] згори в долину (Михайло Коцюбинський, II, 1955, 56).

2. Праліс- Незайманий, предковічний, густий ліс.

Гори Карпати, сповиті в синяві мряки або непроглядні, густі праліси, синіють здалека (Ольга Кобилянська, I, 1956, 438);

3. Водоспад- падіння водного потоку річки з уступу;

Найвищий водоспад Українських Карпат — Прутський, повна висота 80 м.

II. Лекція викладача

I. Лексикографія як наука мовознавства

Термін лексикографія (від гр. *lexikon* - словник, *grapho* - пишу) називає:

- а) розділ мовознавства, що визначає теоретичні принципи укладання словників, вивчає типи словників;
- б) процес збирання слів певної мови, упорядкування їх опис словникового матеріалу;
- в) сукупність словників певної мови і наукових праць з цієї галузі.

Коротко зміст розділу „лексикографія“ визначають кількома словами: це наука про словники, наукова методика та мистецтво складання словників.

Словникова справа, або лексикографія, має на Україні давні й славні традиції. Перший словник було створено ще наприкінці XVI ст.. А виданий у Києві у 1627р. словник Памва Беринди, в якому слова старослов'янської мови перекладалися на тогочасну книжну українську мову, здобули загальне визнання не тільки на Україні і в Росії, але також у Польщі та Молдавії.

Першим словником сучасної української мови вважається словничок, доданий І.П. Котляревським до його поеми „Енеїда“, І.П. Котляревський є, таким чином, зачинателем не тільки нової української літератури, а й нової української лексикографії. Протягом XIX і на початку XX ст. було видано немало словників, переважно українсько - російських та російсько - українських. Всі вони, звичайно, вже застаріли і тепер цікаві для нас переважно як історичні пам'ятки. Серед словників дореволюційної доби треба виділити, однак, „Словарь української мови“, упорядкований Б.Д. Грінченком. Словник Бориса Грінченка в чотирьох томах був виданий у Києві в 1907 - 1909 рр., а

потім не раз перевидавався (останнє видання - 1958 р.). Словник містить понад 70 тис. слів української літературної і народної мови ХІХст., перекладених або витлумачених російською мовою. Свого часу він був відзначений премією Російської Академії наук. Словником Бориса Грінченка цікавився В.І. Ленін і зберігав його у своїй бібліотеці. І тепер словник Б. Грінченка має велике наукове значення, хоч пояснення багатьох слів, особливо суспільно - політичної сфери, є для нас неприйнятливими.

Справжній розквіт української лексикографії розпочався після Великої Жовтневої соціалістичної революції. Було створено десятки словників різного типу. Практичне значення серед давнішніх словників і в наш час зберігають насамперед „Російсько - український словник“ 1948 р. (останнє видання - 1961 р.) за редакцією М.Я. Калиновича і кілька останніх видань „Орфографічного словника“ І.М. Кириченка.

Користування словниками різних типів не тільки підвищує грамотність і знання мови, а й розширює кругозір людини, підносить загальний рівень її культури. Словники розширюють світогляд людей. У них представлено знання, якими володіє людство у певну епоху, з різних галузей науки, техніки, мистецтва, Їх заслужено називають супутниками цивілізації.

Словники відіграють значну роль у нормалізації мови, поширенні мовних норм, у піднесенні мовної культури. Вони служать довідниками про те, як правильно вимовляти і писати слова, як тлумачити значення слів, як виникло це значення, якого походження слово.

Цінну пораду користуватися словниками для поповнення знань, для піднесення культури мовлення образно висловив М.Т. Рильський:

Не бійтесь заглядати у словник -

Це тишій яр, а не сумне провалля.

Плекайте, як дбайливий садівник,

Достиглий овоч у Грінченка й Даля.

Не майте гніву до моїх порад

І не лінуйтесь доглядать свій сад.

II. Типи словників

Філологічні словники містять інформацію про слова. Існують різні типи філологічних словників. Більшості людей відомі **двомовні словники**: до них ми звертаємося під час вивчення іноземних мов, перекладу текстів з однієї мови на іншу (наприклад, з української мови на англійську).

Надзвичайно різноманітними є одномовні словники. Відомості про правильне написання слів можна дізнатися в **орфографічному словнику**, про те, як треба вимовляти слово, – в **орфоепічному словнику** (тобто словнику правильної літературної вимови).

Етимологічні та історичні словники описують походження слова, його шлях у мові, всі зміни, які відбулися з ним на цьому шляху.

Граматичні словники містять інформацію про морфологічні та синтаксичні властивості слова; у **зворотних словниках** слова розміщені за алфавітом їх кінцевих літер (іноді це потрібно для деяких лінгвістичних досліджень).

Існують також **словники іншомовних слів, термінологічні, діалектні, словники мови письменників, словники мовленнєвих помилок та труднощів**. Словник може охоплювати не всю лексику мови, а певні групи слів: такими є **словники синонімів, антонімів, омонімів або паронімів**.

Цей перелік був би неповним без двох типів словників, що мають найдавнішу лексикографічну традицію. Це **тлумачні та ідеографічні**

словники. І в тих, і в інших пояснюється значення слова. Але в тлумачному словнику слова розміщені в алфавітному порядку, а в ідеографічному – за групами, які виділяються на підставі деяких спільних властивостей речей та понять (наприклад, таких: «людина», «тварина», «дія», «фізична властивість» і т. ін.).

Сучасна лексикографія розвивається за двома основними напрямками. Один – створення спеціалізованих словників, в яких би містилась інформація лише одного типу: наприклад, тільки про написання слова, тільки про його походження, тільки про способи його поєднання з іншими словами і т. ін. Інший напрям – створення комплексних словників, які б уміщували якомога більше відомостей про слово: не лише давали б тлумачення його значень, граматичні характеристики, правила вимови та написання, але й описували б його смислові зв'язки з іншими словами, особливості його використання в різних стилях, його словотворчі можливості.

Різноманітні типи словників розробляються залежно від того, для кого вони призначені. Так, наприклад, існують **академічні словники**, які містять найповнішу інформацію про слово, та **навчальні**, які мають на меті навчити людину, яка оволодіває мовою, правильно використовувати слово. Є словники, адресовані усім, розраховані на будь-якого читача (наприклад, «Тлумачний словник української мови»), та **словники-довідники**, призначені для людей певних професій (наприклад, «Словник наголосів для працівників радіо та телебачення»). Особливий тип складають словники для різних технічних, прикладних цілей: наприклад, для машинного перекладу і т. ін.

Складання словників – праця кропітка і тривала. Сучасна лексикографія є цілою індустрією, яка, задовольняючи потребу в найрізноманітніших видах інформації про слово, активно використовує можливості сучасної комп'ютерної техніки.

Лабораторія юного мовознавця

Слова, що вам незрозумілі записуємо у зошит і вдома конспектуємо значення.

Галасвіта- присл., діал. Невідомо куди; кудись.

Горілиць-, присл. Обличчям догори; протилежне ниць.

Достеменно- Уживається для вираження впевненості в чому-небудь

Дошкуляти- Виводити з терпіння, з рівноваги, досаждаючи словами, діями.
/спричиняти біль

Забарився- Виконувати, робити що-небудь із запізненням

Каблучка- Те саме, що перстень.

Непереливки- Важко, скрутно приходитьсь комусь.

Свавілля- Свавільна поведінка, свавільний вчинок.

Робота з текстом

Прочитайте текст. Зробіть висновок про важливість умінь систематизувати, зіставляти, аналізувати інформацію, яка міститься у джерелах, довідниках, ресурсах мережі Інтернет.

Шукай і знаходь

Яка найвища будівля у світі? Чого найбільше бояться комарі? Ще 20 років тому вам довелося б витратити не одну годину на пошук відповідей на ці запитання. Та з появою інтернет-пошуковиків їх можна знайти за лічені секунди. Інтернет зробив справжню революцію в пошуку інформації. У світі зареєстровано понад мільярд сайтів (2016 року). Фантастичне зростання кількості інформації- це водночас погана й хороша новина. Погана- бо неякісної інформації більше, й

це ускладнює пошук якісної. Хороша- бо існують пошуковики, які за 20 років навчилися ефективно фільтрувати необхідну інформацію.

Після натискання кнопки «ПОШУК» тисячі комп'ютерів за менш ніж секунду видають результати. 1998 року на один пошук витрачалося до 10 секунд.

Особливу увагу має заголовок на сторінці. Що точніше він збігається із запитом, то більше шансів побачити його першим у результатах.

V. Підсумок уроку

Сьогодні я дізналася, що...

Здобуті знання мені знадобляться, щоб...

VI. Домашнє завдання

Рекомендації

Лексикографічний корпус української мови

1. Батюк Н.О. Фразеологічний словник: На допомогу вчителю. – К.: Рад. шк., 1996. – 235 с.
2. Башнякова Н.П., Вишневська Г.П., Пилинський Г.М., Родніна Л.О. та ін. Російсько-український словник синонімів / За ред. М.Пилинського. – К., 1995. – 265 с.
3. Библик С.П., Єрмоленко С.Я., Пустовіт Л.О. Словник епітетів української мови / За ред. Л.О. Пустовіт. – К.: Довіра, 1998. – 432с.
4. Бурячок А.А., Гурин І.І. Словник українських рим. – К.: Наук. думка, 1979. – 338 с.
5. Бурячок А.А. Орфографічний словник української мови. – Вид.2, доопрац. – К.: Наук. думка, 2002. – 464 с.
6. Бутенко Н.П. Словник асоціативних норм української мови. – Львів: вища шк., 1979. – 120 с.
7. Бутенко Н.П. Словник асоціативних означень іменників в українській мові. – Львів: Вища шк., 1989. – 328 с.
8. Ващенко В.С. Синонімічний словник-мінімум української мови. – Дніпропетровськ, 1972. – 91 с.
9. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2003. – 896 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Перун, 2003. – 1440 с.
11. Ганич Д., Олійник І. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища шк. Голов. вид-во, 1985. – 360 с.
12. Головащук С.І. Українське літературне слововживання: Словник-довідник. – К.: Вища шк., 1995. – 319 с.

- 13.Горпинич В.О. Словник географічних назв України (Топоніми та відтопонімні прикметники): Близько 25 000 слів. – К.: Довіра, 2001. – 526 с.
- 14.Гринчишин Д., Капелюшний А., Сербенська О., Терлак З. Словник-довідник з культури української мови. – К.: Знання, 2004. – 367 с.
- 15.Гринчишин Д.Г., Сербенська О.А. Словник паронімів української мови. – К., 1986. – 222 с.
- 16.Грінченко Б. Словарь української мови / Зібрала ред. журн. "Киевская старина". – К.: Довіра – УНВЦ "Рідна мова", 1997. – Т.1-4.
- 17.Дей О.І. Словник українських псевдонімів та криптонімів. – К., 1969.
- 18.Демська О., Кульчицький І. Словник омонімів української мови. – Львів: Фенікс, 1996. – 224 с.
- 19.Деркач П. Короткий словник синонімів української мови. – К.: Рад. шк., 1960. – 209 с.
- 20.Етимологічний словник української мови. У 7-ми т. / Укл. Г.В. Болдирев, В.Т. Коломієць, А.П. Критенко та ін.; Редкол.: О.С. Мельничук (гол. ред.) та ін.. – К.: Наук. думка. Т.І. – 1982. – 631 с., Т.ІІ. – 1985. – 570 с., Т.ІІІ. – 1989. – 550 с.
- 21.Єрмоленко С.Я., Бирик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
- 22.Івченко А.О. Орфографічний словник української мови. – Харків: Фоліо, 2001. – 528 с.
- 23.Івченко А.О. Тлумачний словник української мови. – Харків: Фоліо, 2001. – 540 с.
- 24.Інверсійний словник української мови / Уклад. С.П. Бевзенко, О.І. Бондар, З.І. Волосевич та ін. / Відп. ред. С.П. Бевзенко. – К.: Наук. думка, 1985. – 811 с.
- 25.Калашник В.С., Колоїз Ж.В. Словник фразеологічних антонімів української мови. – К.: Довіра, 2001. – 284 с.

26. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. – К.: Укр.-канад. спільне підприєм. "Кобза", 1995. – 472 с.
27. Карачун В.Я. Орфографічний словник наукових і технічних термінів: понад 30 000 слів. – К.: Криниця, 1999. – 524 с.
28. Карпіловська Є.А. Кореневий гніздовий словник української мови. – К.: Вид-во "Українська енциклопедія" імені М.П. Бажана, 2002. – 912 с.
29. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Карпіловський В.С., Недозим Т.І. Словник афіксальних морфем української мови. – К.: ВАТ Укр. НДІ ПСК, 1998. – 435 с.
30. Коваль А., Коптілов В. Крилаті вислови в українській літературній мові. Афоризми, літературні цитати, образні вислови. – Вид. 2-е перероб. і доп. – К.: Вища шк., 1975. – 336 с.
31. Коваль А. Крилате слово: Довідкове вид. – К.: рад. школа, 1983. – 222 с.
32. Коваль А.П. Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. – К.: Либідь, 2001. – 312 с.
33. Коломієць М.П., Молодова Л.П. Словник іншомовних слів. – К.: Освіта, 1998. – 190 с.
34. Коломієць М.П., Регушевський Є.С. Короткий словник перифраз / За ред. М.М. Пилинського. – К.: Рад. шк., 1985. – 151 с.
35. Коломієць М.П., Регушевський Є.С. Словник фразерлогічних синонімів / За ред. В.О. Винника. – К.: Рад. шк., 1988. – 198 с.
36. Короткий тлумачний словник української мови / За ред. Д.Г. Гринчишина. – К.: Рад. шк., 1988. – 320 с.
37. Кочерган М. Словник російсько-українських міжмовних омонімів. – К.: Академія, 1997. – 400 с.
38. Кротевич Є., Родзевич Н. Словник лінгвістичних термінів / За заг. ред. Є.В. Кротевича. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 236 с.
39. Ленець К.В., Ставицька Л.О. Короткий російсько-український словник контрастивної лексики. – К.: Довіра, 2002. – 284 с.

- 40.Лучик А.А. Російсько-український та українсько-російський словник еквівалентів слова. – К.: Довіра, 2004. – 495 с.
- 41.Мацько Л.І. та ін. Російсько-український та українсько-російський словник: Відмінна лексика. – К., 1996. – 495 с.
- 42.Морфемний словник: Близько 36 000 слів / Уклад. Л.М. Полюга. – К.: Рад. шк., 1983. – 464 с.
- 43.Нечитайло О.І. Синоніми в лексикографії. – К.: Наук. думка, 1987. – 130 с.
- 44.Новий тлумачний словник української мови: В 4-х томах / Укл. В.В. Яременко, О. Сліпушко. – В 3-х т. – К. : Аконіт, 2004.
- 45.Обернений частотний словник сучасної художньої прози. – К.: Спалах, 1998. – 958 с.
- 46.Огієнко І. Український стилістичний словник. – Львів: 3 друк. – наук. тов-ва ім. Шевченка, 1924. – 495 с.
- 47.Олійник І.С., Сидоренко М.М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник. – К.: Рад. шк., 1991. – 400 с.
- 48.Орфографічний словник української мови / Уклали С.І. Головащук, М.М.Пещак, В.М. Русанівський, О.О.Тараненко. – К.: Довіра, 1999. – 992с.
- 49.Орфоепічний словник української мови: В 2 т. / Уклад.: М.М. Пещак, В.М. Русанівський, Н.М. Сологуб, В.В. Чумак, Г.М. Ярун. – К.: Довіра, 2001.
- 50.Погрібний М.І. Словник наголосів української літературної мови. – Вид. 2-е, випр. – К.: Рад. шк., 1964. – 639 с.
- 51.Погрібний М. Орфоепічний словник (А-Я). – К.: Рад. шк., 1984. – 629 с.
- 52.Полюга Л.М. Морфемний словник: Близько 36 000 слів. – К.: Рад. шк., 1983. – 464 с.
- 53.Полюга Л.М. Словник антонімів української мови / За ред. Л.С. Паламарчука. 2-ге вид., доп. і випр. – К.: Довіра, 1999. – 275 с.

- 54.Полюга Л.М. Словник синонімів української мови. – К.: Довіра, 2001. – 477 с.
- 55.Пономарів О.Д. Фонеми Г та Г. Словник і коментар. – К.: Видавничий центр "Просвіта", 1997. – 40 с.
- 56.Редько Ю. Сучасні українські прізвища: словник-довідник. – К.: Наук. думка, 1966. – 216 с.

Список використаних джерел:

1. Авксентьева Л.Г., Калашник В.С., Ужченко В.Ф. Фразеологія сучасної української мови. – Х., 1997.
2. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів, 2003.
3. Лексикографія // Енциклопедичний словник класичних мов. / Л. Л. Звонська, Н. В. Корольова, О. В. Лазер-Паньків та ін.. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2017. — С. 296. — 552 с.
4. Лексикографія // Українська мова : енциклопедія. — К.: Українська енциклопедія, 2000. — ISBN 966-7492-07-9.
5. Лексикографія // Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — Київ : ВЦ «Академія», 2007. — Т. 1 : А — Л. — С. 549-550.
6. Нарис історії української лексикографії / А. Москаленко. — К.: Рад. шк. 1961. — 162 с.
7. *Сидні І. Лендау*. Словники: мистецтво та ремесло лексикографії / Пер. з англ. Ольга Кочерга. — К.: К.І.С., 2012. — 480 с. (коротко про видання)
8. Українська лексикографія : історія, сучасність та комп'ютерні технології : навч. посіб. / В. В. Дубічинський – Х. : НТУ “ХПІ”, 2004. – 203 с.
9. Українська лексикографія 1917 – поч. ХХІ ст. // Українська мова : енциклопедія. – К.: Вид-во “Укр. енци. ім. М. П. Бажана”, 2004. – С. 300–304.